

ВІДГУК
офіційного опонента
доктора педагогічних наук, професора
Коляди Наталії Миколаївни
на дисертацію **Іванченко Ольги Олександрівни**
«Традиції та новаторство земських практик
у соціальній роботі в Україні»,
подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії
за спеціальністю 231 Соціальна робота

Актуальність теми наукової роботи та її зв'язок із галузевими науковими програмами. Істинне новаторство у будь-якій справі можливе лише на міцному науковому фундаменті, за умови критичного використання досвіду минулого, ознайомлення з яким убезпечує від зайвих захоплень та помилок, від відкриття давно відкритого, натомість забезпечує його прогностичність.

У контексті означеного не викликає заперечень актуальність дослідження традицій та новаторства земських практик у сучасній соціальній роботі в Україні.

Обґрунтовуючи актуальність обраної наукової проблеми автором визначено низку суперечностей. Зокрема, щодо відсутності питання про потенціал інставрації історичного досвіду у сучасну вітчизняну соціальну роботу, про роль традицій в ній в цих дослідженнях, що лише підсилює актуальність написання нашої дисертації.

У контексті означеного вище актуальність і значимість дисертаційної роботи «Традиції та новаторство земських практик у соціальній роботі в Україні» не викликає сумніву. За словами автора, пошук традицій земського призріння у сучасній соціальній роботі в Україні є актуальним як з теоретичного, так і практичного кутів зору. З одного боку, він дозволить продіагностувати ті соціальноорієнтовані практики, що довели свою життєздатність протягом півтора столітнього відтинку часу, і, таким чином, окреслити коридор їх подальшого вдосконалення. З іншого – цей крок може стати поштовхом для подальшого розвитку соціологічного підходу в теорії

соціальної роботи. Разом з цим, винайдення новаторських орієнтирів у вітчизняній соціальній роботі, у значній кількості випадків, має своїм корінням прислів'я «все нове – це дуже добре забуте старе». Доведення доречності останнього на прикладі відродження відкинутих з різних причин практик земського призріння лише вдосконалить сучасну соціальну роботу, надасть їй нового подиху, додасть соціетальної та соціокультурної ваги.

Важливо відзначити, що дисертація виконана відповідно до планів науково-дослідної роботи кафедри соціальної філософії та управління Запорізького національного університету; науково-дослідної теми «Формування інституційних засад публічного управління якістю соціальних послуг в умовах трансформації українського суспільства» (№ 0116U004920).

Найбільш істотні наукові результати, що містяться в дисертації.

У результаті проведеного дослідження дисертанткою:

– охарактеризовано стан наукової розробки, понятійно-категоріальну базу теми традицій та новаторства практик земського призріння у вітчизняній соціальній роботі, а також використані в ході її розкриття принципи та методи наукового пізнання;

– визначено сутність та теоретичне підґрунтя земського призріння, проаналізовано його напрямки;

– висвітлено питання ролі та значення земських соціально-статистичних досліджень та переписів;

– виявлено елементи земського призріння в сучасній соціальній роботі, діагностовано їх стан та перспективи розвитку за допомогою соціологічних методик;

– досліджено можливості вдосконалення та відродження земських практик у соціальній роботі на рівні регіону і об'єднаної територіальної громади (зокрема, розроблено концептуальні засади фундації реабілітаційного комплексу для дітей з кохлеарною імплантацією).

Нові факти, одержані здобувачем. Дисертація О. О. Іванченко є комплексним дослідженням, у якому вперше у вітчизняній соціальній роботі:

– виявлено та досліджено сегмент напрямів та практик, що своїм корінням сягають часу існування земств;

– визначено групи суб'єктів та об'єктів в ньому, усталені та узвичаєні організаційно-правові норми, технології, соціальні регулятори повсякденної діяльності;

– окреслено концептуальні засади створення та функціонування реабілітаційного комплексу для дітей з кохлеарною імплантацією. Сформульовано визначення «земське призріння».

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Аналіз тексту дисертації О. О. Іванченко та змісту публікацій дисертанта дають змогу дійти висновку про наукову достовірність викладених автором результатів.

Дисертанткою опрацьовано значний масив наукових джерел (407 найменувань, із них 13 – іноземною мовою), на підставі розгляду яких сформульовано власне бачення досліджуваної проблеми.

Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, забезпечується належною теоретико-методологічною базою, ґрунтовним вивченням і критичним аналізом наукових праць, і загалом не викликає сумніву.

Значення для науки і практики отриманих автором результатів.

Дисертаційна робота О. О. Іванченко містить нові, раніше не захищені наукові положення, а обґрунтовані результати у сукупності розв'язують актуальне наукове завдання.

Матеріали дослідження впроваджено в освітній процес підготовки бакалаврів спеціальності «Соціальна робота» в межах педагогічної практики під час викладання дисципліни «Управління якістю соціальних послуг» та семінарських занять з навчальної дисципліни «Історія соціальної роботи».

Рекомендації щодо використання результатів і висновків дисертації.

Автором розроблено рекомендації щодо вдосконалення існуючих та відродження забутих практик земського призріння у соціальній роботі на рівні регіону і об'єднаної територіальної громади.

Результати дослідження можуть бути використані під час розробки регіональної стратегії розвитку соціальної роботи, реалізації соціальних програм та проєктів, мета яких полягає у розбудові та підвищенні ефективності діяльності закладів сфери соціальної роботи в умовах децентралізації, а також заходів спрямованих на формування позитивного іміджу місцевої влади, престижу професії соціального працівника. Матеріали дисертації можуть бути застосовані в процесі викладання низки дисциплін для студентів спеціальності «Соціальна робота». Окремі її напрацювання застосовуються в межах повсякденної діяльності служби (управління) у справах дітей Запорізької міської ради.

Оцінка змісту та завершеності дисертації. Дисертантка на достатньому науковому рівні обґрунтувала вибір теми, її актуальність, визначила мету, завдання, об'єкт, предмет, аргументувала використання обраних методів дослідження.

У вступі автор переконливо обґрунтувала актуальність проблеми та науковий апарат дослідження; розкрила практичне значення одержаних результатів; надала інформацію щодо апробації результатів дослідження, публікації, структуру роботи.

У першому розділі – «Теоретичні принципи та методологічні засади дослідження традицій земського призріння у соціальній роботі сучасної України» – автором з'ясовано, що в науковій літературі відсутнє комплексне дослідження з теми дисертації, але окремі її аспекти розкриті в дослідженнях із соціальної роботи з різними групами клієнтів, а також з історії-, соціології-, філософії-, менеджменту-, технологій соціальної роботи. Досягнення цих дисциплін об'єднані у когнітивну парасолу, що є стрижнем використаного міждисциплінарного когнітивного підходу. Ефективність застосування останнього забезпечена принципами об'єктивності, неупередженості,

багатофакторності, історизму, світоглядного плюралізму, системності та діалектичним.

Поняття «земське призріння» визначене як застаріла назва та перший етап розвитку професійної соціальної роботи в Україні в 1864-1918 рр., реалізація напрямів якої була покладена на службовців органів земського самоврядування. Доведено, що традиціями його слід вважати використання протягом зазначеного етапу соціальноорієнтовані практики, які збереглися дотепер у класичному чи видозміненому вигляді і ефективно застосовуються у сучасній вітчизняній соціальній роботі. Новаторством практик земського призріння, в свою чергу, запропоновано вважати ті різновиди останніх, що можуть бути відроджені в умовах сучасної соціальної роботи.

У другому розділі – «Напрями земського соціального призріння» – детального аналізу отримали такі напрямки земського призріння як патронаж над сиротами, байстрючатами, психічно та соматично хворими, засудженими та засланими, попечительство над виховними, освітніми та медичними закладами, соціальний супровід переселенців, біженців та трудових мігрантів, профілактика соціальних патологій, забезпечення зростання добробуту і рівня життя населення, сприяння розвитку соціальної кооперації, страхування, емеритури.

У третьому та четвертому розділах автором окреслено традиції земського призріння у сучасній соціальній роботі та визначено можливості відновлення та розвитку земської спадщини у сучасній практиці.

Унаслідок наукового пошуку автором встановлено, що складовими соціальної роботи на рівні громади могли б стати як забуті (технології складання соціального паспорту громади, підтримки розвитку соціальної допомоги на непрофесійній основі, прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу, впровадження громадських робіт і трудової допомоги в межах інтегрованої моделі соціального обслуговування, сприяння розвитку селищних комітетів та кас взаємодопомоги), так і існуючі практики земського призріння (вдосконалені методики соціальної роботи в середніх, середніх спеціальних навчальних закладах та інтернатних установах).

Окреме місце в роботі займають рекомендації щодо створення і функціонування спеціалізованого реабілітаційного комплексу для дітей з кохлеарною імплантацією та перспективи впровадження в його діяльність традицій та новацій практик земського призріння.

На особливу увагу заслуговують додатки до дисертаційної роботи. Зокрема, Додаток Б «Доля практик земського призріння у ХХ – ХХІ століттях», укладений за результатами емпіричного дослідження громадської думки, що дозволило виявити найбільш життєздатні практики земського призріння та побачити як вони можуть бути реалізовані в умовах сучасної системи соціальної роботи на рівні регіону, об'єднаної територіальної громади та організації. Застосування методу фокусованих групових дискусій зробило можливим глибинне вивчення відмінності у розумінні досліджуваної теми та допомогло з'ясувати думки і уявлення тих, хто виступає як суб'єкт соціальної роботи, а використання методу глибинних інтерв'ю з цільовою групою дало змогу проаналізувати позицію клієнтів закладів соціальної роботи та визначити їхні потреби у підтримці на різних рівнях.

Отже, дисертаційна робота О. О. Іванченко за своїм змістом і формою є завершеним самостійним дослідженням, в якому вперше досліджено традиції та новаторства земських практик у сучасній соціальній роботі в Україні.

Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації. В цілому позитивно оцінюючи наукове і практичне значення дисертаційної роботи, висловимо деякі зауваження та побажання дискусійного характеру:

1. Авторкою належним чином обґрунтовано актуальність наукової проблеми як з теоретичного, так і практичного кутів зору в контексті пошуку традицій земського призріння у сучасній соціальній роботі в Україні. Однак, на нашу думку, потребують конкретизації суперечності, наявні в теорії і практиці соціальної роботи, що підсилить необхідність розробки рекомендацій з удосконалення і модернізації існуючих та відродження забутих практик земського призріння у сучасній соціальній роботі в Україні.

2. На нашу думку, в контексті частково історичного спрямування міждисциплінарного дослідження у вступі потребує конкретизації його джерельна база.

3. Розроблені авторкою на високому науково-теоретичному рівні рекомендації щодо вдосконалення існуючих та відродження забутих практик земського призріння у соціальній роботі є елементом практичного значення, а не наукової новизни дослідження.

4. Заслуговує на увагу практичне значення одержаних результатів, яке полягає в тому, що теоретичні положення й висновки дослідження можуть бути використані під час розробки регіональної стратегії розвитку соціальної роботи, реалізації соціальних програм та проєктів, мета яких полягає у розбудові та підвищенні ефективності діяльності закладів сфери соціальної роботи в умовах децентралізації, а також заходів спрямованих на формування позитивного іміджу місцевої влади, престижу професії соціального працівника, поширення у суспільній свідомості соціально-ціннісних орієнтирів милосердя. Однак, при обґрунтуванні практичного значення дослідження потребують конкретизації результати дослідження, які вже впроваджено в практику.

5. Наукові результати дослідження традицій та новаторства земських практик у соціальній роботі в Україні, а також маловідомі факти про теоретичні, методичні особливості організації досліджуваного процесу, які вперше уведені в науковий обіг, можуть стати цінним матеріалом для авторської монографії.

Проте висловлені зауваження не впливають на позитивне враження від дисертації в цілому та не знижують її цінність.

Повнота викладу основних результатів дисертації в наукових виданнях.

Відзначаємо значний перелік авторських публікацій, а саме: 11 одноосібних наукових праць, з них: 4 – у наукових фахових виданнях України, 1 – у зарубіжному науковому періодичному виданні, 6 – у збірниках матеріалів науково-практичних конференцій. На основі аналізу змісту

публікацій О. О. Іванченко можна констатувати, що наукові положення, висновки та рекомендації, які було отримано в результаті проведеної роботи, у друкованих працях викладено достатньо повно.

Висновок про відповідність дисертації вимогам «Тимчасового порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії». Аналіз дисертації та опублікованих праць дає підстави для висновку про те, що дисертаційна робота «Традиції та новаторство земських практик у соціальній роботі в Україні» є самостійною, завершеною науковою роботою, відповідає вимогам наказу Міністерства освіти і науки України № 40 від 12 січня 2017 р. (zareestrovano в Міністерстві юстиції України від 03 лютого 2017 р. за № 155/30023) та пп. 9–15 «Тимчасового порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України «Про присудження ступеня доктора філософії» від 6 березня 2019 р. № 167 (назва Постанови із змінами, внесеними згідно з Постановою КМ № 608 від 09.06.2021; із змінами, внесеними згідно з Постановами КМ № 979 від 21.10.2020, № 608 від 09.06.2021), а її автор Іванченко Ольга Олександрівна заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 231 Соціальна робота.

Офіційний опонент –
професор кафедри соціальної педагогіки
та соціальної роботи
Уманського державного педагогічного
університету імені Павла Тичини,
доктор педагогічних наук, професор

Н. М. Коляда

Ректор

О. І. Безлюдний

